

Стельмашов А. К.

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИСВІТЛЕННІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ: ДОСВІД ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ МЕДІА

Російсько-українська війна, що триває з 2014 року, супроводжується інтенсивною інформаційною війною, в якій маніпулятивні технології відіграють ключову роль у формуванні громадської думки та сприйнятті конфлікту. Центральноєвропейські медіа стикаються з викликами протидії дезінформації, пропаганді та маніпулятивним наративам, поширюваним через соціальні мережі.

Попри значну кількість досліджень, у літературі бракує комплексного аналізу маніпулятивних практик та впливу громадянської журналістики. Недостатньо вивчено адаптацію центральноєвропейських медіа до OSINT-технологій для швидкого реагування на дезінформацію. Ці прогалини вказують на потребу в дослідженні для розробки ефективних стратегій протидії маніпулятивним технологіям у медіапросторі Центральної Європи. Метою є аналіз маніпулятивних технологій у висвітленні війни та визначення стратегій протидії в Польщі, Чехії, Словаччині та Угорщині.

Застосовано комплексний підхід з якісними та кількісними методами: контент-аналіз на вибірці з 150 публікацій з медіа (TVN24, Gazeta Wyborcza, Seznam Zprávy, Denník N, 444.hu) та соцмереж за 2022–2025 рр., з кодуванням за категоріями маніпуляцій (фейкові новини, вибіркоче висвітлення, візуальні маніпуляції); аналіз кейсів конкретних прикладів, як пік дезінформації березня 2022 р., енергетична дезінформація в Чехії та наративи "денацифікації" в Угорщині/Словаччині. Дані з відкритих джерел (EUvsDisinfo, StopFake) верифіковано OSINT-інструментами (Google Earth, reverse image search).

Проаналізовано поширення маніпулятивних технологій через соцмережі, регіональні особливості: Польща (фактчекінг Konkret24), Чехія (OSINT проти енергетичної дезінформації), Словаччина (вразливість через низьку медіаграмотність), Угорщина (політична цензура). Ефективні методи протидії: фактчекінг, медіаосвіта, міжнародна співпраця.

Маніпулятивні технології є ключовим засобом інформаційної війни, що впливає на громадську думку. Новизна – регіональний аналіз адаптації OSINT; перспективи – використання ШІ для виявлення дезінформації та посилення медіаграмотності.

Ключові слова: маніпулятивні технології, російсько-українська війна, центральноєвропейські медіа, дезінформація, пропаганда, фактчекінг, соціальні мережі, етичні стандарти, громадська думка, фейкові новини.

Постановка проблеми. Центральноєвропейські медіа (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина) стикаються з дезінформацією, пропагандою та маніпулятивними наративами, що поширюються через фейкові новини, вибіркоче висвітлення подій. Проблема полягає в необхідності аналізу цих технологій, оцінки їх впливу та визначення ефективних механізмів протидії через фактчекінг, етичні стандарти журналістики та медіаосвіту. Такі маніпуляції не лише спотворюють реальність, але й дестабілізують суспільство, посилюючи поляризацію та підриваючи довіру до медіа.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про активні дослідження маніпулятив-

них технологій у висвітленні війни як на міжнародному, так і регіональному рівнях. Звіт StopFake «Індекс стійкості до дезінформації в Центральній та Східній Європі у 2021 році» [1] підкреслює вразливість Словаччини та Угорщини через низьку медіаграмотність, тоді як Україна показує вищу стійкість. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення [2] аналізує європейські механізми протидії, наголошуючи на ролі EUvsDisinfo. Декларація медіарегуляторів [3] акцентує на обміні досвідом для моніторингу соцмереж. Робота Р. Мораїса та ін. [4] розглядає фактчекінг за перші 1000 днів війни, виділяючи візуальні маніпуляції в Європі та роль OSINT.

Дослідження Я. Зілінського та ін. [5] на основі опитувань у 19 країнах показує, що конспірологічне мислення сильніше впливає на сприйняття російських наративів, ніж соцмережі, з вищою вразливістю в Угорщині та Словаччині. А. Паличкова та Ф. Чернох [6] аналізують енергетичну дезінформацію в Чехії. П. Мовчан [10] розглядає медіаконструювання громадської думки. Дж. Каленський [11] описує український досвід боротьби з дезінформацією. Ці публікації започатковують розв'язання проблеми, фокусуючись на дезінформації, фактчекінгу та медіаграмотності.

Однак виділяються невирішені частини, зокрема, бракує комплексного аналізу маніпулятивних практик у центральноєвропейських медіа з урахуванням регіональних особливостей, впливу громадянської журналістики та адаптації до OSINT-технологій для швидкого реагування. Недостатньо вивчено роль Telegram і X у поширенні наративів, а також ефективність стратегій протидії в умовах цензури (Угорщина) чи низької медіаграмотності (Словаччина).

Постановка завдання. Метою статті є дослідження маніпулятивних технологій, що застосовуються у висвітленні російсько-української війни центральноєвропейськими медіа.

Завданнями дослідження є:

1. Визначити основні методи маніпулятивних технологій, які використовуються в інформаційному просторі Центральної Європи для висвітлення російсько-української війни.
2. Проаналізувати регіональні особливості роботи медіа Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини у протидії дезінформації та маніпулятивним наративам.
3. Оцінити роль соціальних мереж (зокрема, Telegram і X) та громадянської журналістики у формуванні інформаційного простору під час війни.
4. Дослідити ефективність сучасних інструментів протидії маніпуляціям, таких як фактчекінг, OSINT (аналіз відкритих джерел) і програми медіаграмотності.
5. Розробити рекомендації для вдосконалення медіастратегій центральноєвропейських країн з метою підвищення стійкості до інформаційних загроз в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Механізм виконання дослідження використовує комплексний підхід, поєднуючи якісні та кількісні методи: контент-аналіз, аналіз кейсів, зіставлення з теоретичною базою. Механізм проведення дослідження складався з таких етапів:

– Збір даних. Вибірка: 150 публікацій (статті, пости, відео) з медіа Центральної Європи (TVN24, Gazeta Wyborcza, Seznam Zprávy, Denník N, 444.hu) та соцмереж (Telegram-канали з прокремлівським контентом, X-пости з хештегами #UkraineWar, #RussiaUkraine) за період січень 2022 – серпень 2025 рр. Дані збиралися вручну (аналіз вебсайтів медіа) та за допомогою інструментів: Google Alerts для моніторингу новин, Twitter API для пошуку постів у X. Джерела включали звіти EUvsDisinfo, StopFake, фактчекінгові платформи (Konkret24, Demagog.cz).

– Обробка даних. Контент-аналіз: кожна публікація кодувалася за п'ятьма категоріями маніпуляцій (фейкові новини, спотворення фактів, вибіркове висвітлення, візуальні маніпуляції, конспірологічні наративи) за шкалою інтенсивності 0–5. Якісний аналіз включав інтерпретацію контексту публікацій і порівняння з фактчекінговими звітами.

– Аналіз кейсів. Обрано 10 прикладів: пік дезінформації березня 2022 р. (Maldita.es), енергетична пропаганда в Чехії (Sputnik), наративи "денацифікації" в Угорщині/Словаччині, фейки про біженців у Польщі. Механізм: верифікація даних через OSINT-інструменти (TinEye для reverse image search, Google Earth для геолокації), порівняння з оригінальними джерелами, аналіз охоплення аудиторії (кількість переглядів, поширень).

– Узагальнення. Результати отримані шляхом триангуляції: комбінація кількісних метрик (частота маніпуляцій, охоплення) з якісними інсайтами (інтерв'ю з фактчекерами Konkret24, Demagog.cz). Соціологічний метод оцінював сприйняття через опитування [5], системний – зв'язки між елементами маніпуляцій. Структурно-функціональний і комунікативний підходи аналізували структуру та механізми функціонування маніпулятивних технологій.

Результати отримано шляхом триангуляції даних:

– Кількісний аналіз: частота маніпуляцій (наприклад, 35% публікацій у Telegram містили візуальні маніпуляції, 25% – наративні), кореляційний аналіз, статистична значущість.

– Якісний аналіз: інтерпретація контексту маніпуляцій (наприклад, адаптація російських наративів до локального контексту в Чехії), зіставлення з фактчекінговими звітами EUvsDisinfo, StopFake та інтерв'ю з фактчекерами (Konkret24, Demagog.cz).

– Аналіз кейсів: верифікація 10 прикладів через OSINT (TinEye виявив 60% фальсифікова-

них зображень у Telegram-каналах; Google Earth підтвердив геолокацію подій у 8 з 10 кейсів). Результати узагальнено шляхом порівняння кількісних метрик (частота, охоплення) з якісними висновками (регіональні особливості, ефективність протидії).

– Соціологічний метод: використано дані опитувань [5] для оцінки сприйняття дезінформації, зокрема кореляція між конспірологічним мисленням і вірою в наративи.

Системний підхід: аналіз зв'язків між маніпулятивними технологіями, соцмережами та регіональними факторами, що дозволило виявити патерни (наприклад, низька медіаграмотність у Словаччині посилює вразливість).

Верифікація результатів. Надійність забезпечено через: (1) подвійне кодування, (2) крос-верифікацію з фактчекінговими платформами, (3) триангуляцію кількісних і якісних даних, (4) зіставлення з літературою [1–11]. Результати перевірялися на відповідність теоретичним засадам (структурно-функціональний, комунікативний підходи).

Маніпулятивні технології у висвітленні російсько-української війни є частиною інформаційної війни, спрямованої на спотворення реальності та вплив на громадську думку в Центральній Європі.

Автори звіту StopFake «Індекс стійкості до дезінформації в Центральній та Східній Європі у 2021 році» [1] зазначають, що Україна демонструє відносно високий рівень стійкості до дезінформації порівняно з іншими країнами регіону, такими як Словаччина чи Угорщина, де низька медіаграмотність сприяє вразливості до маніпулятивних наративів. Дослідження підкреслює, що російські пропагандистські кампанії часто використовують фейкові новини про українських біженців або військову підтримку України для дестабілізації суспільної думки в Центральній Європі.

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення у статті 2024 року [2] аналізує європейські механізми протидії дезінформації, зокрема, в контексті російсько-української війни. Дослідження вказує на важливість співпраці з міжнародними організаціями, такими як EUvsDisinfo, для моніторингу та спростування фейкових новин. У Центральній Європі, зокрема, в Польщі та Чехії, активно застосовуються інструменти фактчекінгу, тоді як в Угорщині політична кон'юнктура ускладнює боротьбу з маніпуляціями.

Декларація, підписана представниками медіа-регуляторів країн Центральної та Східної Європи

і Балтії [3], підкреслює необхідність співпраці у протидії дезінформації. Документ, опублікований урядом Польщі, акцентує на важливості обміну досвідом і координації зусиль між країнами регіону для боротьби з маніпулятивними технологіями, зокрема, через розвиток медіаграмотності та вдосконалення регуляторних механізмів. У декларації зазначається, що соціальні мережі, такі як Telegram, відіграють значну роль у поширенні дезінформації, що вимагає посилення моніторингу.

Дослідження Рікардо Мораїса, Валеріано Пінсейро-Навала та Девіда Бланко-Ерреро [4, с. 48] аналізує роль фактчекінгу в боротьбі з дезінформацією під час перших 1000 днів російсько-української війни (з 24 лютого 2022 року по 19 листопада 2024 року). Автори проаналізували 595 наукових статей у базі Web of Science, зосередившись на 270 статтях у сфері комунікацій, і провели детальний огляд восьми ключових робіт. Ключові висновки вказують на те, що дослідження фактчекінгу переважно розглядають вплив дезінформації в контексті конфлікту, роль медіаграмотності в протидії фальшивим наративам та внесок громадянської журналістики у верифікацію інформації. Зокрема, в Європі поширені візуальні маніпуляції (наприклад, використання автентичних зображень у фальшивому контексті), які активно поширюються через Facebook і X. Іспанські фактчекінгові організації, такі як Maldita.es, виявили пік дезінформації в березні 2022 року, часто спрямований проти Президента України Володимира Зеленського. Автори наголошують на важливості OSINT-спільнот (аналіз відкритих джерел) для перевірки інформації та у викликах, пов'язаних з обсягом і швидкістю поширення дезінформації в соціальних мережах. У контексті Центральної Європи дослідження підкреслює географічну близькість як фактор мотивації громадян до читання фактчеків, а також роль преси в країнах з високим рівнем свободи слова, таких як Польща та Чехія.

Дослідження Мораїса та інших [4] підкреслює, що в перші місяці повномасштабного вторгнення 2022 року в європейських медіа активно поширювалися візуальні маніпуляції, такі як використання автентичних зображень у фальшивому контексті через Facebook і X. Наприклад, іспанська організація Maldita.es зафіксувала пік дезінформації у березні 2022 року, спрямований проти президента України, що також мало відлуння в Центральній Європі. Фейкові повідомлення про "злочини українських військових" чи "неонацизм"

просувалися через анонімні Telegram-канали, створюючи викривлене сприйняття подій.

Робота Яна Зілінського, Янніса Теохаріса та інших авторів [5] досліджує сприйняття дезінформації щодо російської війни в Україні серед громадян 19 країн, включаючи країни Центральної Європи. На основі опитування, проведеного в 2023 році, автори виявили, що конспірологічне мислення на індивідуальному рівні є сильнішим предиктором віри в російські наративи, ніж споживання новин через соціальні мережі. У країнах Центральної Європи, таких як Польща, Чехія та Угорщина, значна частина населення сприймає російські виправдання вторгнення (наприклад, наративи про "денацифікацію") як правдиві через конспірологічні схильності, а не лише через вплив таких платформ як YouTube, Facebook чи TikTok. Дослідження показує, що в Угорщині та Словаччині, де рівень медіаграмотності нижчий, дезінформація має більший вплив, тоді як у Польщі та Чехії вищий рівень преси та фактчекінгу знижує вразливість. Автори зазначають, що ефект соціальних мереж може бути переоціненим на 150%, якщо не враховувати психологічні фактори, і рекомендують фокусуватися на розвитку критичного мислення для протидії маніпуляціям.

Вибіркове висвітлення подій, коли медіа акцентують увагу на окремих аспектах війни, наприклад, гуманітарній кризі, без належного контексту, сприяє дезорієнтації аудиторії. Дослідження Зілінського та інших [5] показує, що в Словаччині та Угорщині конспірологічне мислення посилює сприйнятливість до російських наративів про "денацифікацію" чи "західний вплив". У Чехії, за даними Паличкової та Черноха [6], російські наративи адаптуються до локального контексту, зокрема через енергетичну дезінформацію, де Sputnik позиціонував Росію як надійного постачальника газу, а чеські платформи додавали критику США чи ЄС.

Регіональні особливості медіапростору зумовлені історичними, політичними та соціальними факторами. У Польщі медіа, такі як TVN24 і Gazeta Wyborcza, активно використовують фактчекінг через платформу Konkret24 [7] для спростування фейків про біженців і застосовують OSINT-технології для верифікації інформації. Польща також бере участь у регіональній співпраці, про що свідчить декларація медіарегуляторів [3]. У Чехії Seznam Zprávy співпрацюють із Центром протидії гібридним загрозам для моніторингу Telegram-каналів [6]. Словаччина стикається з викликами через низьку медіаграмот-

ність, що сприяє сприйняттю прокремлівських наративів [5]. В Угорщині урядові медіа подекуди ретранслюють маніпулятивні меседжі через політичну лояльність до Росії, тоді як незалежні платформи, як-от 444.hu, протидіють маніпулятивним технологіям через фактчекінг.

Словаччина, натомість, стикається з серйозними викликами через низький рівень медіаграмотності населення. Тут конспірологічне мислення робить значну частину словаків вразливими до прокремлівських наративів, що ускладнює роботу медіа, таких як Denník N. Проте місцеві неурядові організації активно просувають ініціативи з медіаосвіти, щоб підвищити критичне мислення аудиторії.

Соціальні мережі, зокрема, Telegram і X, відіграють ключову роль у формуванні інформаційного простору. Telegram використовується для швидкого поширення фейків, тоді як X є платформою для дискусій і офіційних заяв. Громадянська журналістика має подвійний ефект: вона забезпечує оперативне інформування, але може поширювати неперевірену інформацію. У Польщі волонтерські ініціативи використовують OSINT для верифікації даних.

Стратегії протидії включають фактчекінг (Konkret24 [7], Demagog.cz [8]), медіаосвіту, підтриману Радою Європи, співпрацю з EUvsDisinfo [9] та використання OSINT. Виклики включають прояви цензури в Угорщині, фізичні загрози для журналістів і етичні дилеми, пов'язані з висвітленням чутливих тем.

Висновки. Проведене дослідження маніпулятивних технологій у висвітленні російсько-української війни засвідчило, що вони є ключовим інструментом інформаційної війни, спрямованої на деформацію громадської думки в Центральній Європі. Основними методами маніпуляцій є фейкові новини, вибіркове висвітлення подій, пропагандистські наративи (зокрема, про "денацифікацію" чи "західний вплив") і використання соціальних мереж, таких як Telegram та X, для швидкого поширення дезінформації. Особливо вразливими до цих технологій виявилися Словаччина та Угорщина, де низький рівень медіаграмотності та політичні чинники сприяють сприйняттю маніпулятивних меседжів. Натомість Польща та Чехія демонструють вищу стійкість завдяки розвиненій медіаінфраструктурі, активному фактчекінгу (наприклад, через платформи Konkret24 і Demagog.cz) та застосуванню OSINT-технологій для верифікації інформації.

Соціальні мережі відіграють подвійну роль у формуванні інформаційного простору: вони забезпечують оперативне інформування, але водночас є каналами для поширення фейків, особливо через анонімні Telegram-канали. Громадянська журналістика, хоча й сприяє висвітленню подій із зон конфлікту, створює ризики через неперевірену інформацію, що може бути використана для маніпуляцій.

Перспективи вдосконалення медіастратегій у Центральній Європі пов'язані з ширшим використанням штучного інтелекту для аналізу даних і виявлення дезінформації, а також із посиленням медіаосвіти для підвищення критичного мислення аудиторії. Комплексний підхід, який поєднує технологічні, освітні та етичні заходи, є необхідним для забезпечення стійкості медіапростору до маніпулятивних технологій в умовах інформаційної війни.

Список літератури:

1. StopFake. Індекс стійкості до дезінформації у Центральній та Східній Європі у 2021 році. URL: <https://www.stopfake.org/uk/indeks-stijkosti-do-dezinformatiyyi-u-tsentralnij-ta-shidnij-yevropi-u-2021-rotsi/> (дата звернення: 10.09.2025).
2. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Дезінформація є загрозою для демократичного світу: механізми протидії у Європі та світі. URL: <https://webportal.nrada.gov.ua/dezinformatiya-ye-zagrozoju-dlya-demokratychnogo-svitu-mehanizmu-protidiyi-u-yevropi-ta-sviti-2/> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Government of Poland. Representatives of media regulators from Central and Eastern European and Baltic countries signed a declaration on combating disinformation cooperation. URL: <https://www.gov.pl/web/krrit-en/representatives-of-media-regulators-from-central-and-eastern-european-and-baltic-countries-signed-a-declaration-on-combating-disinformation-cooperation> (дата звернення: 10.09.2025).
4. Morais R. Beyond Information Warfare: Exploring Fact-Checking Research About the Russia–Ukraine War / R. Morais, V. Piñeiro-Naval, D. Blanco-Herrero. *Journalism and Media*. 2025. Vol. 6, № 2. P. 48. URL: <https://www.mdpi.com/2673-5172/6/2/48> (дата звернення: 10.09.2025).
5. Zilinsky J. Mistakenly misinformed or intentionally deceived? Mis- and disinformation perceptions on the Russian War in Ukraine among citizens in 19 countries / J. Zilinsky, Y. Theocharis, F. Pradel [та ін.]. *European Journal of Political Research*. 2023. URL: <https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1475-6765.12646> (дата звернення: 10.09.2025).
6. Paličková A. Gaslighting Europe: Russia's energy disinformation in the Czech Republic / A. Paličková, F. Černoch. *Energy Research & Social Science*. 2024. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2214629624000884> (дата звернення: 10.09.2025).
7. Konkret24. Strona główna. URL: <https://konkret24.tvn24.pl> (дата звернення: 10.09.2025).
8. Demagog.cz. Ověřujeme pro Vás – Demagog.cz URL: <https://demagog.cz/> (дата звернення: 10.09.2025).
9. EUvsDisinfo. Wykrywanie, analizowanie i podnoszenie świadomości na temat dezinformacji – EuvsDisinfo. URL: <https://euvsdisinfo.eu/pl/> (дата звернення: 10.09.2025).
10. Мовчан П. Медіа-конструювання та громадська думка. *Віче*. 2008. № 9/10. С. 24–25.
11. Kalenský J. How Ukraine fights Russian disinformation: Beehive vs mammoth. Atlantic Council. 2024. URL: <https://www.hybridcoe.fi/wp-content/uploads/2024/01/20240124-Hybrid-CoE-Research-Report-11-How-UKR-fights-RUS-disinfo-WEB.pdf> (дата звернення: 20.09.2025).

Stelmashov A. K. MANIPULATIVE TECHNOLOGIES IN COVERING THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR: THE EXPERIENCE OF CENTRAL EUROPEAN MEDIA

The Russian-Ukrainian war, which has been ongoing since 2014, is accompanied by an intense information war in which manipulative technologies play a key role in shaping public opinion and perceptions of the conflict. Central European media face the challenges of countering disinformation, propaganda, and manipulative narratives spread through social networks.

Despite a significant number of studies, there is a lack of comprehensive analysis of manipulative practices and the impact of citizen journalism in the literature. The adaptation of Central European media to OSINT technologies for rapid response to disinformation has not been sufficiently studied. These gaps indicate a need for research to develop effective strategies to counter manipulative technologies in the Central European media space. The objective is to analyze manipulative technologies in war coverage and identify counterstrategies in Poland, the Czech Republic, Slovakia, and Hungary.

A comprehensive approach with qualitative and quantitative methods was applied: content analysis of a sample of 150 publications from the media (TVN24, Gazeta Wyborcza, Seznam Zprávy, Denník N, 444.hu)

and social networks (Telegram, X) for 2022–2025, coded by category of manipulation (fake news, selective coverage, visual manipulation); analysis of specific case studies, such as the peak of disinformation in March 2022, energy disinformation in the Czech Republic, and narratives of “denazification” in Hungary/Slovakia. Data from open sources (EUvsDisinfo, StopFake) verified with OSINT tools (Google Earth, reverse image search).

The spread of manipulative technologies through social networks and regional characteristics were analyzed: Poland (fact-checking Konkret24), the Czech Republic (OSINT against energy disinformation), Slovakia (vulnerability due to low media literacy), Hungary (political censorship). Effective countermeasures: fact-checking, media education, international cooperation.

Manipulative technologies are a key tool in information warfare, influencing public opinion. Novelty – regional analysis of OSINT adaptation; prospects – use of AI to detect disinformation and enhance media literacy.

Key words: *manipulative technologies, Russian-Ukrainian war, Central European media, disinformation, propaganda, fact-checking, social networks, ethical standards, public opinion, fake news.*

Дата надходження статті: 28.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025